

інь 1919 на Великій Україні) // Альманах Червоної калини на 1930 рік. – Л., 1929. – С.144–148; *Остапук І.* Наступ 2-ої бригади на денікінців в районі Фронтівка–Дашів // Голос комбатанта. – 1960. – Ч.8 (14). – С.24–25 та ін.

³⁹ *Ч-й В.* Зимою 1919–20 // Український скиталець. – 1921. – Ч.5. – С.28–32; *Щуровський В.* Зі записків лікаря бригади УСС // Календар Червоної калини на 1924 рік. – К.; Л., 1923. – С.79–90; *Магас П.* В обіймах тифозної гарячки // Літопис Червоної калини. – 1933. – Ч.10. – С.4–5.

⁴⁰ *Врангель П.* Воспоминания. – М., 1992. – Ч.1. – 544 с.; *Соколов К.* Правление генерала Деникина // Белое дело. – Т.8: Кубань и Добровольческая армия. – М., 1992. – С.5–284.

⁴¹ *Скобцов Д.* Драма на Кубани // Белое дело. – Т.8: Кубань и Добровольческая армия. – М., 1992. – С.298–340; *Іваніс В.* Стежками життя (Спогади). – Кн.3: Кубанський край і денікініяда. – Новий Ульм, 1960. – 350 с.

⁴² *Див.: Слащов Я.* Материалы по истории гражданской войны в России (операции белых, Петлюры и Махно на Украине в последней четверти 1919 года) // Военный вестник. – 1922. – №11. – С.32–37.

⁴³ *Афанасьев С.* Лихой налёт улан 1-го уланского Петроградского полка // Первопехотник. – 1975. – №27–28. – С.62–67.

⁴⁴ *Орехов В.* Из пережитого. Эпизоды Гражданской войны // Белое движение. – Т.21: Последние бои Вооружённых Сил Юга России. – М., 2004. – С.312–317; *Столыпин А.* Записки драгунского офицера (1917–1920 гг.). – СПб., 1992. – 100 с.

⁴⁵ *Платтен Ф.* Как я летел из Киева в Будапешт // Вестник воздушного флота. – 1920. – №1. – С.31–33.

⁴⁶ *Верхотурский А.* Прорыв Южной группы. – Х., 1924. – 69 с.

The article examines the archival base for the study of the war between the Ukrainian National Republic and the Armed Forces of South Russia in the autumn 1919. The author analyses archival deposits in Ukraine, Russia and Poland, published documents, memoirs and contemporary press.

РЕЦЕНЗІЇ

Кагамлик С.Р.

Києво-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII–XVIII ст.) – К., 2005. – 550 стор.

Історія української православної церкви є маловивченою. В радянській історіографії вона зазвичай ігнорувалася або ж висвітлювалася з позицій войовничого атеїзму. Не знайшла через це належного висвітлення й історія українського православного чернецтва, храмів та монастирів, зокрема Києво-Печерської лаври. Взагалі історія монастирів до останнього десятиріччя розглядалася рідко і то переважно у контексті соціально-економічних та політичних відносин. До того ж ще в XIX ст. російські церковні історики створили стійкий стереотип «общерусскости» Печерської лаври, підкреслювали її роль як одного з найважливіших релігійних центрів імперії. При цьому вони ігнорували або відсували на задній план значення Києво-Печерського монастиря у релігійному, духовному і культурному житті українського народу.

В останні роки намітилися, нарешті, нові тенденції, про що свідчать насамперед фундаментальна «Києво-Могилянська енциклопедія в іменах. XVII – XVIII ст.» (К., 2001), написана колективом авторів, книга Дмитра Степовика «Історія Києво-Печерської лаври» (К., 2001) і деякі інші. Монографія С.Кагамлик підносить дослідження даної проблематики на новий рівень. Її книга – це одна з небагатьох на сьогодні наукових праць, яка дає не лише ґрунтовну фактологічну базу з церковно-історичної та культурно-освітньої проблематики середньовіччя, а й розкриває джерела духовності українського народу, проливає нове світло на минуле Києво-Печерської лаври.

Книга С.Кагамлик має оригінальні та продумані план і структуру. Вона складається із своєрідних вступу («Скарб нетлінний Святої обителі Печерської») й післямови («Зо-

лотий вік» в історії Лаври»), трьох розділів («Церковно-релігійна діяльність», «Просвітницька діяльність», «Книговидавнича діяльність»), а також додатків та науково-довідкового апарату (іменний і географічний покажчики, покажчик монастирів, словник церковних термінів, карти церковно-релігійної, просвітницької й книговидавничої діяльності Києво-Печерської лаври, список джерел та літератури, відомості про автора).

Під час написання монографії С.Кагамлик опрацювала значний масив літератури і джерел, особливо архівного фонду Києво-Печерської лаври (до нього вона склала серію покажчиків, які заслуговують на окреме видання). Переважну частину використаних у праці матеріалів останнього автором уперше введено до наукового обігу. Зокрема це стосується чернецької структурної частини, де виявлено цілий пласт невивчених досі джерел щодо церковно-культурної діяльності в монастирі та поза його межами вихованців Києво-Могилянської академії. Дана інформація дає також змогу довести до широкого загалу невідомі дослідникам універсали гетьманів й установ Гетьманщини на земельні надання Лаврі, що, без сумніву, придасться при виданні «Українського дипломатію XVI–XVIII ст.», допоможе скласти докладний реєстр пожег жертв численних жертводавців обителі. Маса нових даних багато у чому визначила свіжість та оригінальність дослідження С.Кагамлик. Але справа не тільки в свіжих фактах, виявлених нею в архівних джерелах. Автор вперше в історіографії дослідила взаємовідносини двох провідних культурно-освітніх осередків України козацької доби: Лаври і Києво-Могилянської академії, багатогранну культурно-просвітницьку діяльність її викладачів, що входили до складу чернецтва не тільки на батьківщині, а й у країнах Центрально-Східної Європи, висвітлила роль цього освітньо-наукового центру українських земель, діяльність якого значно перевершувала межі суто культурної установи.

В праці ґрунтовно висвітлено видавничу активність Лаври зазначеного періоду. Зокрема автор дала власну оцінку проблеми початку книгодрукування у Києві, запропонувала нову періодизацію лаврського видавництва, визначила місце його в процесі книгообміну українських земель. У дослідженні проаналізовано показники діяльності Лаври на фоні видавничої справи в Україні у XVII–XVIII ст., з'ясовано шляхи та форми поширення літератури печерського друку на території правобережних і західноукраїнських земель, у тому числі в середовищі інших віросповідань, розглянуто стосунки останньої з іншими українськими друкарнями, зокрема з уніатською Почаївською.

Вартість дослідження значно підсилюють додатки (біобібліографічні статті про життя та діяльність архімандритів лаври, її церковних і освітніх діячів, а також каталог стародруків Печерської друкарні), які дають можливість всебічно розкрити тематику релігійної, просвітницької й видавничої діяльності цього центру XVII–XVIII ст. Надзвичайно цінним є те, що автор велику увагу приділяє особистостям, завдяки яким він здобув загальне визнання як блискучий осередок православної духовності та культури. Мало не половина обсягу книги є своєрідною енциклопедією, до якої включено ґрунтовні довідки про найвизначніших діячів Лаври від «А» – до «Я». Причому тут присвячено увагу не тільки таким титанам, як Захарія (Копистенський), а й незаслужено забутим особам, про яких взагалі вперше довідуємося з книги С. Кагамлик.

На наш погляд, праця виграла б ще більше, якби у ній було приділено більше уваги аналізу лаврського літописання, ролі Лаври як своєрідної архівно-музейної установи. В дослідженні іноді трапляються певні неточності, наприклад, при характеристиці концепції автора «Синопису». Релігійна діяльність Лаври зазначеного періоду змальована дещо односторонньо – відсутня характеристика богослужбової практики у монастирі, що, очевидно, зумовлено браком необхідної компетенції автора.

Загалом монографія С.Кагамлик є цінним дослідженням з історії Києво-Могилянської академії, стверджує новий погляд на Лавру як тісно пов'язаний з нею важливий духовно-просвітницький осередок. Вона є дуже корисною для дослідників національної культури і православної церкви, всіх шанувальників історії середньовічної України.

Ю.А.Мицик (Київ)